

Közösségi jelentőségű fa- és cserjefajok

Az Európai Unióhoz való csatlakozásunk óta sok minden megváltozott körülöttünk, többek között új értékrenddel is gazdagodtunk. A már megszokottá vált természetvédelmi kategóriák (védett, fokozottan védett) mellé felsorakozott a közösségi jelentőségű kategória is, amelyet élőlényekre és élőhelyekre egyaránt kiterjesztettek. A 275/2004. (X. 8.) Kormányrendelet az alábbiakban definiálja a közösségi jelentőségű fajokat: „azon fajok, amelyek közösségi szempontból veszélyeztetettek, sérülékenyek, ritkák, illetőleg bennszülöttek”. Továbbá elkülönítik a kiemelt közösségi jelentőségű fajokat is: „azon fajok, amelyek közösségi szempontból veszélyeztetettek, sérülékenyek, ritkák, illetőleg bennszülöttek, és amelyek megőrzéséért a Közösség kiemelt felelősséggel tartozik”.

A fenti rendelet 3A. számú melléklete a közösségi jelentőségű növényfajokat sorolja fel, közöttük 14 haraszt, 28 moha és 264 zárvatermő faj található. A 3B. számú melléklet a kiemelt közösségi jelentőségű növényfajok listáját tartalmazza, ahol 2 moha, 1 haraszt, 1 nyitvatermő és 154 zárvatermő növényfaj szerepel. E listát végigbongészva kiderül, hogy Magyarországon a közösségi jelentőségűeket 5 moha, 1 haraszt és 26 zárvatermő növényfaj, a kiemelt közösségi jelentőségűeket 8 zárvatermő növényfaj képviseli. Más szemmel is elemezhetjük e jegyzéket, az erdészeket jobban érdeklő fa- és cserjefajokat emeljük most ki, már csak azért is, mert közöttük 3 faj magyar vonatkozással is bír.

Szicíliai jegenyefenyő

(*Abies nebrodensis*)

Szicília északi részén lévő Nebrodihegységrendszer nyugati részén, a Le Madonie-hegység Madone degli Angeli völgyében él. Természetes állományát 23 egyed alkotja, ezek kb. 1 km²-en szóródnak szét. Északias és nyugatias lejtőkön található, korábban bükkal, virágos kőrissel, magyallal, tiszafával elegyedt. Nagyon ritka maradványfaj, amely furcsa módon hidegtűrő, Svédországban – botanikus kertben – például jobban bírja a hideget, mint a közönséges jegenyefenyő. E tulajdonsága alapján vélik, hogy korábban nagyobb lehetett az elterjedési területe, majd északról

délre vándorolt. Lelőhelyei ma 1400-1650 m tszfm. között találhatók. A természetben található legnagyobb faegyed 13 m magas és mellmagasságban 30 cm átmérőjű. Vélhetően 20 m-nél nem nőtt magasabbra. 1908-ban ismerték fel faji önállóságát, amelyre az 1-2 cm hosszú tűk, a 10-16 cm hosszú, keskeny, szürkésbarna tobozok jellemzők, ahol a meddőpikkelyek kiállók és hirtelen visszahajlók. Kiemelt közösségi jelentőségű faj.

Szardíniai egres

(*Ribes sardoum*)

Kisebb cserje, amely a hazánkban is élő vadegreshez hasonlít, de ennek a fajnak nincsenek tövisei. Levelei is kisebbek, viszont erősen mirigyesek. Kétlaki növény, így külön hím és nő egyedei vannak. Szardínia szigetének keleti részén Oliena közelében mészkőhegyeken él. Kiemelt közösségi jelentőségű faj.

Sárga havasszépe

(*Rhododendron luteum*)

2-4 m magas lombhullató havasszépe faj, amely gyökérsarjakkal is terjed, és sarjtelepet is tud képezni. Mérgező, ezért a legelő állat nem bántja. Rügyei és hajtásai ragadósak, csomókba tömörülő 5 cm átmérőjű virágai sárgák, édes illatúak, lombfakadás előtt nyílnak. Elterjedési területe erősen feldarabolt, főleg szórvány előfordulásokból áll. Ezek közül a legnagyobb a Kaukázusban és Anatólia északi részén van, a többi kisebb Fehér-Oroszországtól a görögországi Lesbosz-szigetéig szóródik. Tipikus maradványfaj, amely rendszerint fenyevesekben vagy nedves, lápos helyeken nő. Sok hibridjét, számos színváltozatát ültetik a kertekben.

Jósika-orgona

(*Syringa josikaea*)

Vegetációtörténeti szempontból különleges harmadkori (tercier) maradványfaj, legközelebbi rokona (*S. emodi*) a Nyugat-Himalájában él. Fehéres vagy szürkés fonákú levelei keskenyebbek a közönséges orgonához képest és ékvallúak. Virágzata is magánosan jelenik meg a leveles hajtások csúcán, virágai lilásak, illatosak, előreálló cimpájúak. A Jósika-orgona a Kárpát-medence egyik legnevezetesebb növényritkasága, amelynek felfedezése a XIX. században komoly tudományos és társadalmi visszhangot kapott. Erről még a Nemzeti Tár-

salkodó c. lap is hírt adott. E fajról már a „magyar Linné”, *Kitaibel Pál* is értesült, de személyesen nem találkozott vele, s *Syringa prunifolia*-nak (szilvalevelű orgonának) nevezte. Később a kiváló erdélyi flórakutató, *Baumgarten János Keresztély* 1823-ban már látta a fajt gróf Bethlen Katalin kolozsvári kertjében, s felismerte, hogy új fajról van szó. Ő *Syringa vincetoxifolia*-nak (méreggyiloklevelű orgonának) keresztelte, de érvényes leírást, diagnózist ő sem adott a növényről. Baumgarten biztatására *Bethlen grófnő* megmutatta a fajt a nagy növénykedvelő híreben álló báró *Jósika Jánosné*-nak, aki eljuttatta azt báró *Franz Joseph Jacquinnak*, a Selmechbányán,

majd Bécsben is tanító *Nicolaus Jacquin* fiának, aki a báróné tiszteletére nevezte el a növényt, s 1830-ban a német orvosok és természetvizsgálók hamburgi vándorgyűlésén azt be is mutatta. Lelőhelyeinek legtöbbször az 1880-as években fedezték fel, majd a *Fekete Lajos* és *Blattny Tibor* által szervezett, a Magyar Állam fa- és cserjefajai előfordulásainak összeírását célzó országos felvételezés eredményeképpen 34 lelőhelye vált ismertté. E faj elterjedési területe a történelmi Magyarországra esik, s két részre oszlik: 1. északi terület (az Ung, Latorca, Nagygáz vízgyűjtője), 2. déli terület (a Sebes-, Fekete- és Fehér-Körös, Aranyos, Szamos vízgyűjtője). Bár osztrák botanikus írta le, elterjedési területe miatt szinte valamennyi európai nyelvben magyar orgonának (Hungarian lilac, Lilas de Hongrie, Ungarischer Flieder) hívják. Természetes elterjedési területén belül főleg homokkőből felépült hegységekben, árnyas partpartokon, vizenyős völgyfenekéken él. E május-júniusban virágzó atraktív orgonafaj az erdélyi kertekben is gyakori, s Nyugat-Európában is egyre kedveltebb dísznövény, hazánkban viszont csak nagyon ritkán kultiválják.

Krétai datolyapálma (*Phoenix theophrasti*)

A közönséges datolyapálmához (*Ph. dactylifera*) hasonló faj, amelyet csak 1967-ben írtak le a tudomány számára. Amíg a közönséges datolyapálma akár 30 m magasra is megnő, s narancssárga, alig rostos, nedvdús termései 2,5-7,5 cm hosszúak, addig a krétai datolyapálma 10 m-nél nem nő magasabbra, rendszerint többtörzsű, s feketés árnyalatú sárgásbarna termései rostosak, szárazak, 1-1,5 cm hosszúak, ehetetlenek. Kréta északkeleti csücskénél, Vái tengerparti részénél, homokos helyeken található. Tudományos fajnevét a görög filozófusról és természetkutatóról, *Theophrasztos*-ról (Kr. e. 372–287) kapta. Érdekeséggé válik megemlíteni, hogy Európában mindössze két pálmafaj él, a Nyugat-Mediterráneumra jellemző törpepálma (*Chamaerops humilis*) és a krétai datolyapálma.

Krétai gyertyánszil (*Zelkova abelica*)

A gyertyánszilek Ázsiában elterjedtek, Európában mindössze ez az egy faj él. 10 m-nél nem nő magasabbra, sokszor csak cserjetermetű marad. Feltűnőek a vékony hajtásai és az apró, 2-3 cm hosszú, csaknem nyeletlen, szabálytalanul durván fogazott levelei. Csomók-

ban és lombfakadáskor nyíló virágai fehérek, édes illatúak. Termése száraz, makkocskaszerű, kemény és molyhos. Kréta sziklás hegyvidékein, köves helyeken él.

Boroszlán-fajok (*Daphne* spp.)

Az Európában élő 14 boroszlán-faj közül 3 került fel a listára. Mind a három a hazánkban is élő és védett henye boroszlánhoz (*D. cneorum*) hasonló, valamennyien örökzöld törpecserjék. Virágaik rózsaszínűek, illatosak, hajtásvégi csomókban nyílnak. A **murányi boroszlán** (*D. arbuscula*) a Felvidék, a Gömör vármegyei Murányi-fennsík bennszülött növénye. Itt dacol a fellegekkel Közép-Európa legmagasabban fekvő vára, amely a „murányi Vénusz”, Széchy Mária lakhelye volt, aztán a

Wesselényi-féle összeesküvés egyik központja, s egy ideig a magyar szent koronát is itt őrizték. A Murányi-vár mészkőszikláján, a Sánc-hegyen 938-1038 m tszfm. magasságokban található ez a különleges növény. Kiemelt közösségi jelentőségű faj. A **Rodriguez-boroszlán** (*D. rodriguezii*) a Baleáriszigetekhez tartozó legkeletibb sziget, Menorca bennszülöttje, ahol part menti cserjésekben él. Nevét Juan Rodriguezről kapta, aki a XIX. században a sziget flórájának első katalógusát készítette el. Kiemelt közösségi jelentőségű faj. A **sziklai boroszlán** (*D. petraea*) Észak-Olaszországban az Alpokhoz tartozó Dolomitokban Trento és Venezo között (Brescia északkeleti részén) a Lago di Idro sziklahasadékaiban él 700 és 2000 m tszfm. között.

Portugál zsályalevelű fűz

(*Salix salvifolia* subsp. *australis*)

6 m-nél nem nő magasabbra, levelei hosszúak, megnyúltak, az orvosi zsálya levelére emlékeztetnek és ráncosak. Az alapfaj az Ibériai-félszigeten, ott is elsősorban annak nyugati felében él, a közösségi jelentőségű alfaj portugál bennszülött. Szórványosan fordul elő a na-

gyobb folyók (pl. Tejo, Rio Xarrama, Guadiana) völgyében.

Magyar vadkörte (*Pyrus magyarica*)

Ezt a nagyon ritka körtefajt 1960-ban írta le *Terpó András* professzor, a Kertészmezőnöki Kar Növénytan Tanszékének korábbi vezetője. A Visegrádi-hegységben lévő locus classicus sajnos megsemmisült, mivel a Panoráma út építésénél kivágták az itt lévő egyedeket. Hazánkban kívül máshol nem él, a Pannon-medence szuperendemizmusa. Ma a Visegrádi-hegységben, a Pilisben és a Keleti-Bakonyban (a Burok-völgy felett) található példányai, ami közel 30 fa termetű, azonosított példányt és mintegy 50 cserje termetű, biztosan még nem azonosított példányt jelent. Jelezték még Belső-Somogyból (Lábod) is, ez az előfordulás viszont nem tipikus. A magyar vadkörte cseres-kocsánytalan tölgyesekben, valamint mész- és melegkedvelő tölgyesekben él, fokozott védelme ellenére sajnos napjainkban is előfordul, hogy tisztítások, gyéritések során eltávolítják az állományból. Ex situ megőrzésére Kecskemét közelében történik próbálkozás. Kiemelt közösségi jelentőségű faj.

Teodor-berkenye (*Sorbus teodorii*)

Hibrid eredetű faj, amely elveszítette szabályos ivaros szaporodási képességét, ma ún. apomiktikus úton szaporodik, ezért generatív utódai genetikailag az anyafával teljesen azonosak. Egyik egykori szülőfaja a madárberkenye (*S. aucuparia*), a másik a sziklai berkenye (*S. rupicola*). A Teodor-berkenye levélfelépítése érdekes, mivel – a szülők eltérő levéltípusa miatt – egy levélen belül az ép levéllemez fokozatosan megy át szárnyalt levéllemezbe. Tudományos fajnevét *Teodor Hedlund* uppsalai botanikaprofesszor tiszteletére adták 1953-ban, éppen abban az évben, amikor a névadó meghalt. A Svédországhoz tartozó Fårö és Gotland, valamint a finnországi Ahvenanmaa szigetén él.

Dr. Bartha Dénes